

özelliklerinden ve ilk yazı yazan kişi olduğu rivayet edilen İdrîs peygamberden söz edilmektedir. Birinci fasılda küfî hatla vahiy yazan yirmi yedi kâtibin vasıfları ve hünnerleri anlatılmaktadır. İkinci fasılda aklâm-ı sittede üstat İbn Mukle, İbnü'l-Bevvâb, hat tarihinin yedi büyük üstadı Yâkût el-Mûsta'sımî ve onun öğrencileri, Anadolu hattatlarının yedi büyük üstadı Şeyh Hamdullah, Mustafa Dede, Muhyiddin Amâsî, Cemal Amâsî, Ahmed Şemseddin Karahisârî, Abdullah Amâsî, Burmalı Şerbetçizâde İbrâhim hakkında bilgi verilmektedir. Eserin en uzun bölümü olan üçüncü fasılda İran'da Baysungur Han zamanında yetişen Mîr Ali Tebrîzî, Mirza Ca'fer-i Tebrîzî, Sultan Ali Meşhedî, Muhammed Handan, Muhammed Nûr, Mîr Ali Herevî gibi nesta'lik hattatlarından söz edilmektedir. Dördüncü fasılda çep, divanî ve siyâkat yazan Acem ve Türk hattatları, beşinci fasılda ünlü Acem ve Türk kâti' (kattâ'), musavvir, müzehhip, tarrâh, mücellit, cetvelkeş ve vassâlleri tanıtılmaktadır. Hâtimede tanınmış hattat isimlerine tekrar temas edilmiş, Vas-sâlî Kalender Çavuş'la ilgili bilgi verilmiştir. Ağır bir dille kaleme alınan *Menâkib-i Hünnerverân*'da metin aralarına edebî sanatlarla dolu Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler serpiştirilmiştir. Eser edebî özellikleriyle Osmanlı nesrinin güzel bir örneği kabul edilir.

Menâkib-i Hünnerverân'ın Beyazıt Devlet (Bayezid, nr. 4987), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 4098, 6201, 9757), Topkapı Sarayı Müzesi (Revan Köşkü, nr. 1504; Hazine, nr. 1291; Emanet Hazinesi, nr. 1232/1), Arkeoloji Müzesi (nr. 1302, 1305), Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2211), Millet (Ali Emîrî Efendi, nr. T 801) ve Hacı Selim Ağa (nr. 757, vr. 1^b-47^a) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. İbnülemin Mahmud Kemal, Viyana Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshanın fotoğraflarıyla kendisinde ve Mehmet Zeki Pakalın'da mevcut nüshalar yanında Hacı Selim Ağa, Süleymaniye, Arkeoloji Müzesi, İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinde bulunan yazmaları karşılaştırarak Âlî Mustafa'nın hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında önemli bir inceleme ile birlikte (s. 3-133) eserin tenkitli neşrini hazırlamıştır (İstanbul 1926). Daha sonra Müjân Cuncur, İbnülemin Mahmud Kemal'in neşrini esas alarak eseri günümüz Türkçe'sine çevirmiş ve *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları* (*Menâkib-i Hünnerverân*) adıyla yayımlamıştır (Ankara 1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkib-i Hünnerverân*, ayrıca bk. neşredenin önsözü, s. 56, 132-133; a.e.: *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları* (nşr. Müjân Cuncur), Ankara 1982, neşredenin önsözü, s. 7-9; Atsız, *Âlî Bibliyografyası*, İstanbul 1968, s. 18-19; Mehdi Beyânî, *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvîsân*, Tahran 1363 hş., III, 813; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 1986, s. 127, 131; Ali Cânib [Yöntem], "Menâkib-i Hünnerverân'a Dair", *HM*, II/28 (1927), s. 24-25; Köprülüzâde Fuad, "Müverrih Âlî ve Eserleri", a.e., II/45 (1927), s. 364; M. Takî Dânişpejûh, "Sergüzeştnamehâ-yi Hoşnûvîsân u Hünermendân", *Hüner ü Merdum*, sy. 86-87, Tahran 1348/1970, s. 38.

HİDAYET YAVUZ NUHOĞLU

MENÂKIB-I İSLÂM

(مناکب اسلام)

Ahmed Râsim'in

(ö. 1932)

II. Meşrutiyet'ten önce gazetelerde
dinî konularda yazdığı
makalelerinden oluşan kitabı.

Müellif, II. Abdülhamid zamanında ramazan aylarıyla önemli dinî gün ve gecelerde başta *Sabah* olmak üzere devrin gazetelerinde "Menâkib-i İslâm'dan" genel başlığı altında kaleme aldığı yazılarını Osmanlı hilâfetinin 400. yılına armağan ederek "Külliyât-ı Sa'y ve Tahrîr" dizisinin ikinci kitabı olarak iki cilt halinde yayımlamıştır (İstanbul [kısm-ı evvel] 1325 – [kısm-ı sâni] 1326). Eserin başında "Hilâfet-i Muazzama-i Osmâniyye'nin Dört Yüzüncü Sene-i Mütayemminesi" başlığını taşıyan, Sultan Abdülhamid'e dair on bir beyitlik methiye ile başlayan 15 Ramazan 1321 (4 Aralık 1903) tarihli eski inşâ tarzında bir mukaddime yer almaktadır. Makalelerin neşredildiği yer genellikle kaydedilmediği gibi büyük bir kısmı da tarihsizdir. Tarihi belli olanlar rûmî 1320 ile hicrî 1321-1325 arasında kaleme alındığından eserin 1903-1907 yıllarındaki yazılardan meydana geldiğini söylemek mümkündür.

Kırk üç yazıdan oluşan I. cilt, rebülevvel ayının İslâm dinindeki yeri hakkında bir yazı ile başlamakta, bunu Hz. Peygamber'in ailesi, doğumu ve çocukluğuyla ilgili beş yazı takip etmektedir. Cuma ve arefe gibi önemli gün ve gecelerle teravîh namazı, ramazan ve kurban bayramına ait makalelerden sonra Mescid-i Aksâ, Süleymaniye Camii, Eyüp Sultan Camii ve Türbesi, Nuruosmaniye, Yeniciami ve Arap Camii hakkındaki yazılar gelmektedir. Cil-

din sonlarında Eyüp Sultan ve Nasreddin Hoca türbeleri, Dârüşşafaka Mektebi, Mekke'deki Aynizübeyde su tesisleri ve zemzem, İslâm'da yazı çeşitleri ve hattatlardan bahseden makalelerle Hindistan, Belûcistan, Afganistan, Selebes adasına dair yazılar yer almaktadır. Otuz iki makaleden oluşan II. ciltte Osmanlı hilâfeti, Hırka-i Saâdet Dâiresi'ndeki mukaddes emanetler vb. hususlarla ilgili ilk yazıyı Ekrem'in mühürlerine dair makaleler takip etmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in müezzinleri, Resûlullah'ın ayak izi ve Kubbetü's-sahre, bayram ve bayramlaşma törenleri hakkındaki yazılar sıralanmaktadır. "Musâhabe-i Ramazâniyye" başlığı altında ramazana has ibadetlerin dinî, tarihî ve folklorik yönleri, saraydaki huzur dersleri, tiryakilik ve tiryakiler, kahve, ramazan davulu gibi çok farklı konular, rûyet-i hilâl, hırka-i saâdet ziyareti, kaside-i Bürde vb. hususlar ele alınmıştır. Bunların dışında Regaib, Mi'rac, Berat geceleriyle kamerî aylar ve hacla ilgili iki yazı, Sultan Abdülhamid'in inşa ettirdiği Aynizerkâ suyu, İslâm'da minber, minare gibi değişik konulara dair yazılar gelmektedir. Hicaz demiryolunun Şam-Maan hattının açılış törenlerine katılan müellif bu hususta *Sabah* gazetesinde yayımladığı on dört yazıyı da kitabına eklemiştir.

Ahmed Râsim'in bu eseri, ele aldığı konularla ilgili çok yönlü bilgiler yanında mahallî ve folklorik unsurlara da yer vermesi bakımından önemli bir kaynaktır. Müellif naklettiği bilgileri *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, *Târih-i Atâ*, *Teşrifât-ı Kadîme*, *Kâmûs-ı'l-a'lâm*, *Hadikatü'l-cevâmi'*, *Devhatü'l-meşâyih*, *Tuhfe-i Hattâtîn*, *Hat ve Hattâtân*, *Halikatü'r-rüesâ ve Kamus Tercümesi* gibi Osmanlı kaynaklarından aktardığını, dinî konularda ise Mehmed Zihni Efendi'nin *Ni'met-i İslâm*, Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, el-Münkız mine'd-çalâl, Şirvanlı Ahmed Ferid'in *Temeddün yahut Maârif-i İslâmiyye*, Eyüp Sabri Paşa'nın *Mir'âtü'l-Haremeyn* gibi eserlerinden faydalandığını belirtmektedir. Verdiği bir kısım bilgiler ise bizzat şahit olduğu olaylara dayanmaktadır. Ahmed Râsim, bu eserin dolaylı II. Abdülhamid tarafından ikinci derece Mecidî nişanı ile mükâfatlandırıldığını Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yazdığı "İkinci Mecidî Nişanını Nasıl Almıştım?" başlıklı bir makalesinde anlatmıştır (bk. *Muharrir Bu Ya*, s. 337-347).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Râsim, *Menâkıb-ı İslâm*, İstanbul 1325-26, I-II; a.mlf., *Muharrir Bu Ya*, İstanbul 1926, s. 337-347; Şerif Aktaş, *Ahmed Râsim'in Eserlerinde İstanbul*, İstanbul 1988, s. 631-669.

MUSTAFA UZUN

MENÂKİBNÂME

(مناقب نامه)

Velilerin daha çok kerametlerinin anlatıldığı eserlerin genel adı.

Sözlükte “övünülecek güzel iş, hareket” mânâsına gelen **menkabe** (menkibe) kelimesinin çoğulu olan **menâkıb** bu anlamıyla ilk defa, III. (IX.) yüzyıldan itibaren yazılan hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak (Kı-tâbü'l-Menâkıb) kullanılmaya başlanmıştır. Menâkıb kelimesinin ayrıca halifeler (İbnü'l-Cezerî, *Esne'l-me'tâlib fî menâkıbi Seyyidina 'Alî b. Ebî Tâlib*), bir kabile veya soy (İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü 'âlî Ebî Tâlib*), mezhep imamı (Menâkıbü'l-İmâmî'l-A'zam) hakkında yazılan eserlerle kutsal şehirleri tasvir eden metinlerin (*Menâkıb-ı Mekke-i Mükerrreme*, *Menâkıb-ı Kudüs-i Şerif*) adında hadis kitaplarındaki gibi “fazilet” mânâsında geçtiği görülmektedir.

Tasavvufun III. (IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkibe kelimesi sûfilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, bu alanda III. (IX.) yüzyılda kaleme alınan *Tabakâtü's-süfiyye* (Sülemî), *Keşfü'l-mahcûb* (Hücvârî), *er-Risâle* (Kuşeyrî) gibi tasavvufî eserlerde Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafs el-Haddâd gibi sûfilerin hikmetli sözlerine ve faziletli davranışlarına yer verilmiştir. Ayrıca *Târîhu Bağdâd*, *Târîhu Buḥârâ* gibi bölge ve şehir tarihlerinde buralarda yetişen sûfiler hakkında bilgi verilirken onların menkıbelerine temas edilmiştir. V. (XI.) yüzyıldan itibaren Kâdiriyye ve Rifâiyye gibi ilk büyük tarikatların teşekkül etmesiyle birlikte menkıbenin muhtevasına “kerâmet” kavramı da eklenmiş, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî gibi tarikat pîrleri veliler için vefatlarının ardından yazılan eserlerde gösterdikleri kerametlerin anlatılmaya başlanmasıyla menkibe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılır olmuş, böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıb

metinleri (menâkıbnâme) ve menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır. Sûfî olmayan müelliflerden Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Ömer, Ömer b. Abdülazîz, Hasan-ı Basrî ve Ahmed b. Hanbel'in biyografileriyle ilgili *Menâkıb* adlı eserleri yanında Ma'rûf-i Kerhî'ye dair onun kerametlerini de anlattığı kitabına *Menâkıb* adını verdiği, Muhammed b. Münvever'in Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'a dair menâkıbının *Esrârü't-tevhîd fî makâmâtî's-Şeyḥ Ebî Sa'îd*, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'nin Ahmed er-Rifâî'ye dair menâkıbının *Sevâdû'l-'ayneyn fî menâkıbi'l-ğavṣ Ebi'l-'Alemeyn*, Şattanûfî'nin Abdülkâdir-i Geylânî'ye dair menâkıbının *Behcetü'l-esrâr* adını taşıdığı, böylece bu dönemde tasavvufî çevreler dışında da menâkıb yazıldığı, tasavvuf çevrelerinde kaleme alınan menâkıb niteliği taşıyan eserlere başka adlar da verildiği görülmektedir. Menâkıb kelimesi sonraki dönemlerde sadece tasavvufî nitelik taşıyan menâkıb kitapları için kullanılmış, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenip İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamasından sonra hemen her tarikatın piri, tarikatın tanınmış şeyhleri veya genellikle sûfiler hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Menâkıb adı dışında ayrıca “tezkiye” (Attâr, *Tezkiretül-evliyâ*), “reşehât” (Safî, *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât*), “makâmât” (*Makâmât-ı Yûsuf Hemedânî*), “nefehât” (Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehât-ı'l-üns*) gibi farklı isimler de verilmekle birlikte menâkıb niteliği taşıyan eserlerin yazılmasına günümüze kadar devam edilmiştir.

Temel unsuru keramet ve onu gösteren velilerin yüceltilmesi olan menâkıb kitapları başlangıçta sadece tarikat pîrleri için yazılmış, zamanla muhtevası tarikat içinde önemli yere sahip şeyhleri, tarikatın silsilesinde yer alan diğer sûfileri ve şeyhin halifeleriyle şeyh ailelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca bir bölge veya şehirde yaşayan velilerin menkıbelerinin anlatıldığı *Menâkıb-ı Evliyâ'-i Mısır*, *Tezkire-i Evliyâ'-i Bağdâd*, *Menâkıb-ı Evliyâ'-i Bağdâd* gibi eserler kaleme alınmıştır.

Osmanlı devrinde padişah, sadrazam, vezirlerin hayatlarına ve kahramanlıklarına dair yazılan eserlere de (*Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Velî*, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, *Mecmûa-i Menâkıb-ı Vüzerâ*) menâkıb adı verilmiştir. Yahşi Fakih'in ilk Osmanlı tarihi olarak kabul edilen kitabı *Menâkıbnâme* adını taşımaktadır. An-

cak bu eserlerin yukarıda anlatılan türü ifade etmediği açıktır.

Evliya menkıbeleri masal, efsane ve destan gibi olağan üstü olayların anlatıldığı edebî türler içinde değerlendirilmekle birlikte konularının gerçek ve kutsal kişiler (veliler) olması, bunların yaşadıkları zaman ve mekânın bilinmesi, anlatılan olayın gerçek olduğuna inanılması, sade bir üslûpla yazılmış olmaları itibarıyla diğer türlerden ayrılır (Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 34). Menâkıb kitapları, kerametleri nakledilen velinin yüceliğini müridlere anlatarak onun tarikata daha sıkı şekilde bağlanmasını sağlamak, tarikata yaygınlık kazandırmak amacıyla genellikle o tarikatın mensuplarından biri tarafından sözlü gelenek ve yazılı kaynakların derlenmesiyle meydana getirilir. Bir tek veliyi (Kutbuddin el-Yûnî'nî, *Menâkıbü's-Şeyḥ 'Abdilkâdir el-Gilânî*) veya bir tarikata mensup velileri (Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârifin*) anlatan menâkıblar yanında farklı dönemlerde yaşamış çeşitli tarikatlara mensup velileri (Nebhânî, *Câmî'ü kerâmâtî'l-evliyâ*) anlatan menâkıbnâme niteliğinde kitaplar da vardır.

Bu tür kitaplara Türk kültüründe genellikle menâkıbnâme adı verilmiştir. Ayrıca “tezkiye” (*Tezkire-i Satuk Buğra Han*), “kerâmât” (*Kerâmât-ı Ahî Evran*) ve “vilâyetnâme” (*Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş*) kelimeleri de menâkıbnâme yerine kullanılmıştır. Kahramanların hayat ve maceralarından, olağan üstü kuvvetlerinden bahseden *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Saltuknâme* gibi dinî-destanî eserleri de menâkıbnâme türü içinde değerlendirenler vardır. Bu bağlamda V. (XI.) yüzyılda telif edilen ve Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın hayatını anlatan, ancak asıl nüshası günümüze ulaşmayan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'ın, kahramanı olan hükümdarın kerametler gösteren bir velî hüviyetinde olması ve eserdeki menkıbelerin tam anlamıyla birer evliya menkıbesi özelliği taşıması sebebiyle ilk Türk menâkıbnâmesi sayılabileceği belirtilmektedir. Tasavvufun yanı sıra şamanların ruh ve cinlerle mücadelelerini, öbür dünyaya gidip gizli güçlerle temas kurmalarını anlatan hikâyeleri ihtiva eden eski Türk efsane ve destanlarıyla Orta Asya'da Türkler ve bilhassa Uygurlar arasında kabul gören Budizm'deki olağan üstü güçlere sahip “aziz” telakkisi, ayrıca İslâmiyet'i yaymaya çalışan İranlı mutasavvıfların tasavvuf kaynaklarındaki